

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У ПОБУДОВІ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Міхайліна Т.В.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії, історії
держави і права та філософії права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса*

Гоцуляк Ю.В.,

*доктор юридичних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри теорії, історії
держави і права та філософії права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса*

Гель А.П.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри судової медицини та права
Вінницького національного медичного
університету ім. М.І. Пирогова*

Міхайліна Т.В., Гоцуляк Ю.В., Гель А.П. Роль соціального підприємництва у побудові соціальної держави.

Метою наукової статті є аналіз сутності соціального підприємництва та його ролі у побудові соціальної держави.

У результаті дослідження заперечується теза про те, що будь-яка держава є соціальною за своєю сутністю. Хоча соціальна політика може реалізовуватися різними методами, а існування різних моделей соціальної держави є визнаним фактом, проте різними методами та шляхами цілком може формуватися сутність держави, яка в цілому відповідатиме її соціальному спрямуванню.

Проведене дослідження дозволяє констатувати поліаспектну роль соціального підприємництва: 1) як інструменту підвищення підприємницької активності; 2) як інституту громадянського суспільства та засобу самоорганізації осіб для вирішення нагальних соціальних проблем; 3) як основи для побудови соціальної держави.

Акцентується увага на тому, що інститут соціального підприємництва можна визнати міжгалузевим та таким, що знаходиться на межі економічної, соціальної та правової систем. Як інститут економічної системи, соціальне підприємництво є видом підприємництва як такого, сприяє підвищенню економічного потенціалу та втіленню підприємницької ініціативи. Як інститут соціальної системи, соціальне підприємництво спрямоване на самоорганізацію індивідів для спільного вирішення проблем певної громади, оскільки на місцях проблеми та потреби громади є набагато очевиднішими. В той же час, у правовій системі соціальне підприємництво може розглядатися: 1) у аспекті громадянського суспільства, як один із численних засобів для побудови соціальної правової держави; 2) як складова предмету правового регулювання у господарському праві.

Наголошується на тому, що наразі законодавством України не надається легального визначення соціального підприємництва, не виділено його ознак та не регламентовано порядку здійснення такої

діяльності. Регулювання соціального підприємництва здійснюється у межах загального регулювання підприємницької діяльності, що не сприяє його ефективності, оскільки його мета та порядок використання доходів суттєво відрізняються.

Зроблено висновок, що для активізації соціального підприємництва у військовий час та у період відновлення країни після військової агресії, державі необхідно мінімізувати застосування механізмів примусу у економічній сфері, максимально розширивши використання правових стимулів.

Ключові слова: підприємництво, соціальне підприємництво, держава, соціальна держава, соціальна функція держави, правові стимули, правовий примус, громадянське суспільство.

Mikhailina T.V., Hotsulyak Yu.V., Gel A.P., The role of social entrepreneurship in the formation of the social state.

The purpose of the scientific article is to analyze the essence of social entrepreneurship and its role in building a social state.

The results of the study refute the thesis that any state is socially in its essence. Although social policy can be implemented by different methods, and the existence of different models of the social state is a recognized fact, however, different methods and ways may form the essence of the state, which generally corresponds to its social direction.

The conducted research allows to state the multidimensional role of social entrepreneurship: 1) as a tool for increasing entrepreneurial activity; 2) as an institution of civil society and a means of self-organization of individuals to solve pressing social problems; 3) as a basis for building a social state.

Attention is focused on the fact that the institution of social entrepreneurship can be recognized as intersectoral and located on the border of economic, social and legal systems. As an institution of the economic system, social entrepreneurship is a type of entrepreneurship as such, contributes to increasing economic potential and implementing entrepreneurial initiative. As an institution of the social system, social entrepreneurship is aimed at self-organizing individuals to jointly solve the problems of a particular community, since on the ground the problems and needs of the community are much more obvious. At the same time, in the legal system, social entrepreneurship can be considered: 1) in the aspect of civil society, as one of the many means for building a social state governed by the rule of Law; 2) as a component of the subject of legal regulation in economic law.

It is noted that now the legislation of Ukraine does not provide a legal definition of Social Entrepreneurship, its features are not highlighted and the procedure for carrying out such activities is not regulated. Regulation of social entrepreneurship is carried out within the framework of general regulation of entrepreneurial activity, which does not contribute to its effectiveness, since its purpose and the procedure for using income differ significantly.

It is concluded that in order to activate social entrepreneurship in wartime and during the country's recovery from military aggression, the state needs to minimize the use of coercive mechanisms in the economic sphere, expanding the use of legal incentives as much as possible.

Key words: entrepreneurship, social entrepreneurship, state, social state, social function of the state, legal incentives, legal coercion, civil society.

Постановка проблеми. У період суспільної кризи та зневіри, який наразі переживає Україна, держава потребує механізмів, покликаних підвищити рівень соціальної стабільності, довіри людини до державних інституцій. Зниження економічних показників, падіння добробуту населення, стрибок внутрішньої та зовнішньої міграції та багато інших чинників, які стали наслідком військової агресії російської федерації проти нашої держави, – разом з тим, стали іспитом для України на її соціальну орієнтованість та виконання соціальної функції. У Конституції закріплено, що Україна є соціальною державою, проте соціальна криза викрила численні вади механізму соціального забезпечення, який і раніше працював не бездоганно. У той час, як громадянське суспільство нашої держави продемонструвало надвисокий рівень згуртованості та самоорганізації, держава у соціальних питаннях діяла нерідко неефективно і з запізненням. Зокрема, у спеціалізованих групах соціальних мереж та на форумах підприємців є численні повідомлення про те, що немало фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності так і не отримали 6500 грн допомоги, хоча подавали заявку та формально відповідають усім критеріям. І це у той час, коли вони самі нерідко, ледь виживаючи, беруть участь у волонтерській діяльності та(або) перераховують кошти на потреби армії. Тобто реалізацію функцій соціальної дер-

жави можна визнати суттєво порушеною та такою, що потребує відновлення. Разом з тим, відновлення усіх сфер життєдіяльності суспільства є неможливим без перезапуску економіки, яка виступає основою функціонування як соціальної, так і правової системи. Цілком зрозуміло, що на цьому етапі Україна має обмежені ресурси для відновлення економічного потенціалу країни, оскільки військовій дії, передусім, потребують величезних витрат. Але українське суспільство вже довело, що здатне на самоорганізацію та самовідновлення, тому державі варто спиратися на ці якості, стимулюючи та підтримуючи їх. І саме у цьому аспекті може виявитися величезна роль соціального підприємництва, що вказує на перспективність та своєчасність обраної теми дослідження.

Стан опрацювання проблематики. Проблематиці соціального підприємництва та його розвитку присвячували свої праці такі науковці як Н. Богатир, О. Гедзюк, О. Герасименко, О. Дегтяр, А. Колот, В. Маліков, О. Поважний, В. Співак та багато інших. Тим не менше, слід звернути увагу на те, що значна кількість таких досліджень знаходиться у площині економічної науки та соціології. У юридичному ж аспекті тематика є розробленою досить слабо. Крім того, здебільшого аналізовані роботи опубліковані до початку дії на території України військового стану, тобто, до актуалізації значного пласту соціальних проблем.

Метою статті є аналіз сутності соціального підприємництва та його ролі у побудові соціальної держави.

Виклад основного матеріалу. Оскільки соціальне підприємництво для цілей наукової праці розглядається у розрізі існування та розвитку соціальної держави, логічно розпочати як раз із розуміння сутності соціальної держави у сучасній теорії права. Причому погляди на досліджуваний феномен можуть суттєво різнитися.

О. Гедзюк стверджує, що кожна держава є соціальною по-своєму. Проведення соціальної політики відрізнятиметься як через стан економічного розвитку, рівень видатків бюджету на соціальні потреби, так і через культурні, ментальні, історичні та релігійні особливості кожної країни [1, с.17]. Проте, напевно чи можна погодитися з таким твердженням, бо при такому підході втрачає сенс виділення ознак та формулювання визначення соціальної держави як такої. Якщо явище є настільки гетерогенним, настільки відрізнятиметься залежно від економічних, історичних та інших передумов, тоді спільні характеристики взагалі не підлягають верифікації. І з таким самим успіхом можна стверджувати, що будь-яка держава є правовою у своєму власному розумінні. Тож, феномен соціальної держави, як і будь-який інший, потребує свого визначення, виділення ознак та класифікації держав відповідно до виділених характеристик. У жодному разі не викликає заперечення той факт, що соціальна політика може реалізовуватися різними методами, як і існування різних моделей соціальної держави. Але різними методами та шляхами цілком може формуватися сутність держави, яка в цілому відповідатиме її соціальному спрямуванню.

Найбільш поширеним і традиційним є визначення соціальної держави як держави, політика якої спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини. Основними напрямками, за якими реалізується принцип соціальної державності, є охорона праці та здоров'я людей, встановлення гарантованого мінімального розміру оплати праці, забезпечення державної підтримки сім'ї, материнства, батьківства та дитинства, інвалідів і громадян похилого віку, розвиток системи соціальних служб, встановлення державних пенсій, допомог та інших гарантів соціального захисту [2, с.27]. Як можна побачити, наведене визначення має у більшій мірі практичне спрямування та сформоване шляхом перелічення найбільш значущих, на думку авторів, сфер соціальної політики.

А.М. Колот та О.О. Герасименко зазначають, що соціальна держава – це суспільний інститут, який, існуючи одночасно в багатьох іпостасях: законодавця, власника, гаранта прав і свобод, органа виконавчої влади, посередника, партнера, суб'єкта громадянського суспільства – одночасно та/або попеременно спрямовує свої повноваження і можливості на реалізацію соціальних цінностей. У найзагальнішому ж дещо спрощеному тлумаченні соціальна держава – це інститут, політика якого спрямована на забезпечення гідного життя, рівності прав, вільного розвитку абсолютної більшості населення країни [3, с. 11]. Наведене визначення є більш академічним, фундаментальним та у повній мірі відображає багатогранність феномену соціальної держави.

Тим не менше, слід визнати, що здебільшого соціальна держава орієнтована саме на забезпечення добробуту більшої частини населення, підтримку соціальних цінностей та зниження соціальної напруги у суспільстві. Тому можна погодитися з тезою, що „соціальна держава, здійснюючи свої цілі та принципи у формі правової державності, рухається у напрямку якнайбільшої гуманізації суспільних

відносин шляхом розширення прав особистості та наповнення правових норм більш справедливим змістом” [4, с.9]. І хоча справедливість є категорією суб’єктивною та відносною, саме її психологічне сприйняття у індивідуальному та груповому аспекті здатне знизити рівень напруги у суспільстві та підвищити рівень правосвідомості.

Вище вже йшлося про те, що соціальна держава за наявності спільних ознак, тим не менше, може набувати дещо різних зовнішніх форм. „Йдеться про ліберальну, консервативну і соціал-демократичну моделі соціальної держави. Дані моделі відрізняються одна від одної роллю та ступенем участі в реалізації соціальної політики: по-перше, трьох її основних суб’єктів – держави, корпорації, особистості; по-друге, інших інститутів громадянського суспільства. В основі кожної з моделей соціальної держави лежить свій базовий принцип, який впливає зі співвідношення частки участі в реалізації соціальної політики її основних суб’єктів” [5, с.57]. Проте, акцентується увага на тому, що лише ефективна реалізація державою своєї соціальної функції призводить до формування цієї держави як соціальної. В той же час, інститут соціального підприємництва розглядається як один з дієвих інструментів реалізації соціальної функції держави. Отже, реалізація концепції соціального підприємництва здійснюється у межах соціальної функції держави та вирішує комплекс проблем приватного та публічного характеру, зокрема, доступ до фінансових ресурсів осіб, які мають відповідну ідею, спрямовану на вирішення соціальних потреб громади, але не мають достатніх ресурсів для її реалізації [6, с. 51]. Одночасно з цим, „розвиток соціального підприємництва є альтернативою збільшенню обсягів бюджетного фінансування соціальних проблем, тобто дає можливість знизити навантаження на бюджет” [7].

Таким чином, інститут соціального підприємництва можна визнати міжгалузевим та таким, що знаходиться на межі економічної, соціальної та правової систем.

Як інститут економічної системи, соціальне підприємництво, у свою чергу, є видом підприємництва як такого, сприяє підвищенню економічного потенціалу та втіленню підприємницької ініціативи. Як інститут соціальної системи, соціальне підприємництво спрямоване на самоорганізацію індивідів для спільного вирішення проблем певної громади, оскільки на місцях проблеми та потреби громади є набагато очевиднішими.

В той же час, у правовій системі соціальне підприємництво може розглядатися у аспекті громадянського суспільства, як один із численних засобів для побудови соціальної правової держави. Хоча слід зазначити, що воно також є складовою предмету правового регулювання у розрізі господарського права, тобто являє сукупність суспільних відносин, які потребують упорядкування.

І якщо регулювання здійснення підприємницької діяльності як такої у національному законодавстві України є досить деталізованим та інколи навіть надмірним (що нерідко заважає реалізації підприємницької ініціативи), то регулювання соціального підприємництва на сучасному етапі знаходиться поза площиною правового регулювання.

Наразі законодавством України не надається легального визначення соціального підприємництва, не виділено його ознак та не регламентовано порядку здійснення такої діяльності. Регулювання соціального підприємництва здійснюється у межах загального регулювання підприємницької діяльності, що не сприяє його ефективності, оскільки його мета та порядок використання доходів суттєво відрізняються.

Також слід зазначити, що окреслена вище роль соціального підприємництва є властивою для держав на будь-якому етапі їхнього існування та розвитку. Проте, військові дії на території України стали випробуванням на шляху нашої держави до соціальної, тому соціальне підприємництво могло б стати додатковим механізмом ресоціалізації осіб, які втратили житло, бізнес, засоби для існування. Цілком зрозуміло, що хоча б часткове відновлення благополуччя постраждалих від конфлікту осіб стає величезним навантаженням на бюджет країни, яка обороняється від військової агресії. То чому б не стимулювати на державному рівні розвиток соціального підприємництва, яке вирішить одночасно кілька проблем різного спрямування. Серед таких можна назвати можливість реалізації бізнес-ідеї особами, які втратили свій бізнес внаслідок військових дій, але мають підприємницький потенціал; створення нових робочих місць для внутрішньо переміщених осіб; створення можливостей для ресоціалізації демобілізованих військових; задоволення споживацького попиту осіб, які є внутрішніми переселенцями, тощо. Таким чином, соціальна функція держави буде ефективно реалізованою через механізми інтеграції держави та інституцій громадянського суспільства. Відбудеться безболісне поступове перетворення осіб, постраждалих від конфлікту, на потужну самоорганізовану групу, тим самим підвищиться рівень добробуту населення, а отже, становлення України як соціальної держави.

Тож, соціальне підприємництво може стати потужним механізмом для утвердження соціальної держави (зокрема, під час кризових явищ у суспільстві), але для цього законодавцю потрібно радикально змінити підходи та методи регулювання. Зокрема, слід ширше використовувати диспозитивний метод та методи стимулювання, скоротивши до необхідного мінімуму метод примусу.

Висновки. Заперечується теза про те, що будь-яка держава є соціальною за своєю сутністю. Аналізований феномен потребує визначення, ознак та класифікації держав за відповідними ознаками. У жодному разі не викликає заперечення той факт, що соціальна політика може реалізовуватися різними методами, як і існування різних моделей соціальної держави. Але різними методами та шляхами цілком може формуватися сутність держави, яка в цілому відповідатиме її соціальному спрямуванню.

Проведене дослідження дозволяє констатувати поліаспектну роль соціального підприємництва:

- 1) як інструменту підвищення підприємницької активності;
- 2) як інституту громадянського суспільства та засобу самоорганізації осіб для вирішення нагальних соціальних проблем;
- 3) як основи для побудови соціальної держави.

Зроблено висновок, що наразі законодавством України не надається легального визначення соціального підприємництва, не виділено його ознак та не регламентовано порядку здійснення такої діяльності. Регулювання соціального підприємництва здійснюється у межах загального регулювання підприємницької діяльності, що не сприяє його ефективності, оскільки його мета та порядок використання доходів суттєво відрізняються.

Для активізації соціального підприємництва у військовий час та у період відновлення країни після військової агресії, державі необхідно мінімізувати застосування механізмів примусу у економічній сфері, максимально розширивши використання правових стимулів.

Список використаних джерел:

1. Гедзюк О.В. Соціальна держава: поняття, значення та нормативне закріплення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 1. Том 1. С. 14-20.
2. Маліков В., Дегтяр О. Світовий досвід становлення і розвитку громадянського суспільства і соціальної держави. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2014. Вип. 1. С. 25-34.
3. Колот А.М., Герасименко О.О. Соціальна держава: генезис і перспективи розвитку. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2017. № 1. С. 8–36.
4. Співак В.М. Соціальна, правова держава як фактор розвитку демократичного суспільства в Україні: автореф. дис. ... к.п.н.: 23.00.02. Київ, 2001. 14 с.
5. Поважний О.С., Орлова Н.С., Харламова А.О. Корпоративне управління: підручник. Київ: Кондор, 2013. 244 с.
6. Міхайліна Т.В., Мозговая Н.А. Соціальна функція держави та соціальне підприємництво: аспекти співвідношення. *Вісник УжНУ. Серія ПРАВО*. 2022. №70. С. 48-53.
7. Богатир Н. Соціальне підприємництво як неоціненна необхідність для України. *Vox Ukraine: аналітична платформа*. 15.02.2016. URL: <https://voxukraine.org/2016/02/15/sotsial&ne&pidpryemnytstvo&yak&neotsinenna&neobhid&nist&dlya&ukrainy&ua/>.